

PER ERIK LJUNG

YRJÖ HIRN OCH DEN LITTERÄRA ESTETIKEN

När vi nu ändå hyllar stora fäder och föregångare, ska jag tillåta mig att ta min utgångspunkt i Yrjö Hirns ställning i den nordiska estetiken, snarare än att tala om hans epokgörande, första stora verk och ämnets ställning i det hela taget.

Nu är jag inte helt säker på vilken ställning Yrjö Hirn intar bland folk av facket. Men jag säger nog inte för mycket om jag påstår att den inte är vad den har varit. Jag föreställer mig att hans verk och gärning är en viktig länk i ämnets historia. Dels utgör det en sista bastion för den större estetiken, den som sedan i bittra fejder kom att splittras i ett antal historiskt orienterade dicipliner.¹ Samtidigt är han en av pionjärerna i upprättandet av ett nytt estetiskt ämne, orienterat efter moderna vetenskapliga ideal, sådana de utvecklades i slutet av 1800-talet.

Internationell status har hans verk från början, det vet vi. *The Origins of Art. A Psychological & Sociological Inquiry* från 1900, utgiven i London, är ett av de få skandinaviska verk som brukar nämnas i internationella översikter från tiden före de allra senaste decennierna. Inspirerad av och väl också hjälpt av sin lärare Edward Westermarck satsade Hirn redan från början på att delta i den internationella vetenskapliga debatten. Inledningskapitlet till boken

¹ Se härom Carl Fehrman. "Estetikens återkomst. Ett stycke lundensisk vetenskapshistoria kring Henrik Schück, Ewert Wrangel, Albert Nilsson, Fredrik Böök och några till", Vetenskapssocieteten i Lund Årsbok 1987 och Irma Rantavaara, *Yrjö Hirn I-II*, Otava 1977/79

placerades i den ansedda brittiska tidskriften *Mind*.² Och tittar man lite i Yrjö Hirns *Kirjekokoelma* - brevsamling - i handskriftsavdelningen på universitetsbiblioteket i Helsingfors, så bekräftas intrycken: både av hans internationella satsning, och av hans ledande position bland nordiska kolleger. Bland papper och anteckningsböcker i *Käsikirjoituskokoelma* finner man sålunda i *Kotelot* 5 listor på folk som bör få exemplar av *The Origins of Art*. Det är bl a Prof Stout, Prof Haddon, Vernon Lee (alias Violet Paget), Schück, Tylor, Groos, Mantegazza - Brandes, Ellen Key, Hallström får nöja sig med den svenska versionen, men den är ju inte så dålig den heller.

Från kollegerna runt om i Norden finns en rad intressanta brev (som möjligen i en annan krets än den här skulle te sig mer som kuriosas). Valdemar Vedel skriver tidigt och tackar för Yrjö Hirns bok om primitiv konst, som han fått vid ett besök i London; han syftar på *Förstudier till en konstfilosofi på psykologisk grundval* (1896)³ Inte minst är Vedel förtjust i Hirns förklaring av konsten som på en gång ett fasthållande av lustkänsla och samtidigt en befrielse från olusttillstånd. En sådan emotionalistisk bias tilltalar Vedel, framför förklaringar som mer trycker på behovet att visa upp något för en publik. En sådan social verkan kan i och för sig finnas, som något som går utöver konstnärens motiv skriver Vedel. Och härtill finner han så de vetenskapligt-evolutionistiska förklaringsramarna hos Hirn. Hannens praktfulla skönhet som "/.../ utilsigtet spiller en Rolle i Kønsvælgets Tjeneste, saaledes har jo til Stadighed Kunsten en Mission at udrette i social og moralsk Henseende, som slet ikke for Kunstneren er eller bør være den bevidste, end ikke den ubevidste Hensigt". Jag glädjer mig, skriver Vedel, "meget til engang at se Dem følge Undersøgelsen videre igennem Kunstens højre Udviklingsstadier". 1913 tackar Vedel Hirn för ett föredrag om Chevy-jakten, och ber närmast om ursäkt för att han som sakkunnig faktiskt hade förespråkade prof Söderhjelm i tjänstestriden några år tidigare - och så hoppas han på en kommande fördjupad bekantskap.⁴ En sådan tycks ha kommit till stånd, och 1935 berättar Vedel om hur han i sin egen undervisning har kunnat leva högt på Hirns verk: "De kan tro jeg har levet højt på deres "Origin of Art", når jeg forelæste over æstetik, og

² Jfr "Yrjö Hirns litterära verksamhet. Bibliografi uppgjord av Sven Hirn", i *Historiska och litteraturhistoriska studier* 29. Svenska litteratursällskapets i Finland förlag, Helsingfors 1953.

³ Brevet har daterats till 28/7 1926, men av adresseringen att döma bör det vara 1906, då Vedel hade lärt känna Hirn.

⁴ Pingstdagen 1913; föredraget om Chevy-jakten i Svenska litteratursällskapet 1913 trycktes senare om i *Runeberggestalten. Strödda studier*, Helsingfors 1942.

på skrifter som "Den gamla postvagnen", når jeg holdt øvelser over sammenlignende litteraturhistorie!"⁵

Från Harald Höffding, som ju också var en estetiker av rang, även om han inte var det av facket, får Hirn 1911 erkänn samma ord, inte minst om "den lille Afhandling om Misanthropen", som är det stycke av Molière som har gjort starkast intryck på Höffding - han fick ju själv tillfälle att i stor skala diskutera komikens väsen i **Den store Humor** (1916)⁶. Med Evert Wrangel, estetiker och senare konsthistoriker i Lund, uppehåller Hirn de bästa förbindelser. Algot Werin inbjöd Hirn 1926 att hålla föredrag i Filosofiska föreningen i Lund, ett som "/.../ rörde Eder allmänna syn på det estetiska livet eller också upptog ett speciellt estetiskt problem"⁷. Men det var Wrangel som tog emot Hirn i Lund i mars 1926. I april samma år är det dags för en returvisit, och Wrangel förtecknar några tänkbara "Föreläsningssämnerna från min Orientresa 1925"; ett minst sagt brett estetik-koncept kan anas bakom rubriker som "Genom Palestina och Syrien", "Cypern och skönhetsgudinnans ö" och "Den heliga Birgittas sista pilgrimsfärd". I september tar föreläsningsresan form och Wrangel undrar hur han ska klä sig: "Föredragen hållas väl i jaquette eller - på utländskt sätt - i smoking? Men jag har tagit med fracken till Stockholm".⁸

Mer principiellt intressanta är möjligen några formuleringar i ett brev från Fredrik Böök. På nyårdagen 1914 tackar han Hirn för **Det estetiska lifvet**, som han sedan skrev en entusiastisk och principiellt hållen recension om.⁹ Böök ger Hirn en komplimang för att boken är så "lite tillrättalagd för den moderna romanläsarnivån". Och så frågar han om vad som komma skall: ska det inte bli "något stort litteraturvetenskapligt arbete? Det skulle vara oerhört intressant - jag är rakt fram nyfiken på hur Ni metodiskt skulle gå till väga". - Det är klart han är nyfiken, Böök, i sin dubbla position: inne som han är i "estetiken", men också som historiker och inte så lite flirtande med den akademiska makten och framgången - blir det något riktigt nu då?

Med Olle Holmbergs brev kommer man längre in i ämnet, både som akademisk disciplin, och som platsen för teoretiska frågeställningar. Yrjö Hirn recenserade första delen av Holmbergs **Inbillningens värld**, den som heter "Första delen. Fantasien" och kom ut 1927. Under arbetet med den andra delen

⁵ Odaterat brev från 1935

⁶ 23/11 1911

⁷ Odaterat brev 1926

⁸ 21/3 1926, april 1926, 11/9 1926

⁹ Jfr Fredrik Böök, "Yrjö Hirns estetik", omtryckt i *Essayer och kritiker 1913-1914*, Stockholm 1915

skriver Holmberg till Hirn att han skall "/.../ ta ad notam vad Professorn påpekade, framför allt att den gräns jag försökt dra mellan dröm och dikt inte framträdde tydligt nog."¹⁰ Så tackar han för *Ön i världshavet* som han eventuellt skall recensera för Dagens Nyheter, men fortsätter att förhålla sig till det Hirn hade skrivit i sin recension:

I det lilla kapitel som jag trots en principiell motvilja mot estetiska termer och framförallt nygjorda och hemmagjorda sådana, kallade för Fantasifiktionen försökte jag i viss mån distinguera mellan det spontana och privata fantasilivet i drömmen och det fingerade, ordnade och allmängjorda i dikten och tror att jag formulerade saken så att det är lika stor skillnad på de båda tingen som på en stenhög och ett hus.

Holmberg tar alltså Hirns (rätt milda) kritik ad notam, men drar sig inte för att framhärda i sina egna tankar. Det blir ännu tydligare efter Hirns andra recension, nu av det andra bandet av *Inbillningens värld*, "Senare delen. Poesien. Första halvbandet", som kom 1929. Holmberg går emot påståendet att han skulle vara motståndare till påverkans-forskning. "Tvärtom" - och så proklamerar Holmberg en veritabel **pan-intertextualism** - "i kapitlet 'Originalitet och suggestion' betonas att 'tusentals trådar av suggestion och imitation förbinda alla - alla - litterära verk med varandra'".¹¹ 1932 vill Holmberg ha Hirns stöd för översättning av *Inbillningens värld* till engelska, tyska eller franska; ett projekt som det aldrig lär ha blivit något av. De håller kontakten under åren framöver, och 1948 är det Holmberg som ska till Finland. Han har två föredrag i portföljen: "Stadier på Thomas Manns väg som diktare" och "Till komikens teori".¹²

Det senare var ju ett ämne som Hans Ruin skulle behandla, i *Det skönas förvandlingar*. Och kring Ruin, som ju befann sig i Lund sedan fyrtioalet, cirklar en bitter formulering från 1951, då Holmberg tackar Hirn för *De lagerkrönta skoplaggen och andra uppsatser från åren 1902-1948*, bland annat en om Vernon Lee, som Holmberg avslöjar att han inte tidigare känt särskilt väl till.

¹⁰ Yrjö Hirns recension publicerades i Svenska Dagbladet 11/12 1927. Olle Holmbergs brev är från 12/11 1928

¹¹ Recension i Svenska Dagbladet 20/11 1929, Holmbergs brev från december samma år

¹² Se brev 6/12 1932, 2/2 1948

- Som Du kanske vet arbetas det med tanken på en personlig professur i estetik åt Hans Ruin, men det ser inte mycket hoppfullt ut, och jag fruktar att Hans Ruin får en levande inblick i skillnaden mellan att komma som fêtererad gästvän till ett land och att som en av de egna medborgarna vara inordnade i det ordinarie systemet av mediancer.¹³

Algot Werin, som särskilt värnade om traditionen av estetikstudier i Lund, skrev 1944 om saknaden efter Hans Larsson, "detta landskaps mest förädlade produkt, och dess genius" och noterar "med glädje" Hans Ruins vistelse i Lund i ett brev till Hirn 1945.¹⁴ För Ruin själv var inte hans **Lund connection** helt oproblematiske. 1947 berättar han för Hirn från Lund hur Olle Holmberg har eliminerats från "sakkunnigskapet" i Helsingfors, med motiveringen att de båda vore vänner. "Holmberg hörde till initiativtagarna när jag kallades till Lund - för mig hade det bort vara en merit, men i själva verket blev det en defavor i Helsingfors". Ruin hade önskat att Holmberg fanns med bland de sakkunniga, eftersom han stod för det "litterärt estetiska". Nu, förutspådde Ruin, skulle Svanberg kunna hävda att han var inkompetent och Sverker Ek kunde förordna Tigerstedt. Så Ruin drog tillbaka sin ansökan.¹⁵ 1948 berättar Ruin om hur han använt Hirns verk i sina föreläsningar om "estetikens grunder", och 1949 har han läst ett utkast till Hirns föredrag om "Det ätligt sköna" och är full av entusiasm. I brevet kan man känna igen tankegångar från Ruins karakteristik av Hirn i det vackra minnesporträttet i **Det skönas förvandlingar** (1952). Det är inte att ta fel på Ruins empati, när han talar om Hirns i djup mening sociala vidgning av estetikens domäner, ett sådant inordnande av allt vidare mänskliga aktiviteter under det estetiska låg ju nära Ruins egna strävanden. "Med din uppsats / om det ätligt sköna, min anm. / har Du för Ditt eget vidkommande brutit ner den sista barriären till en mondial tillämpning av satsen **humani nil a me alienum puto**."¹⁶ Ännu tydligare blir det när han 1951 tackar för **De lagerkrönta skoplaggen**, en samling av uppsatser 1902-48; han är mycket förtjust och går t ex omedelbart och lånar fram Misanthropen på UB. Här är själva upptakten till en del av karakteristiken av Hirn i "Porträtt av en estetiker" i **Det skönas förvandlingar**:

¹³ 22/12 1951

¹⁴ Om Hans Larsson 20/2 1944, om Hans Ruin 11/9 1945

¹⁵ 25/8 1947

¹⁶ 24/12 1948; 24/12 1949; Hirns "Det ätligt sköna" publicerades i *Garm* årg. 26, nr 11-12, och senare i *Den förgyllda balustraden och andra uppsatser från åren 1949-1952*, Helsingfors 1952.

En sak jag fäste mig ånyo vid var hur social Din inställning är. Vad Du egentligen siktar på under alla dina färder genom litteratur och landskap och Ditt inträngande i de mest olika intressen och hobbyn och därtill knutna subjekt har varit att utvidga vad Du kallar "ett hemligt kamratskap". Det vill innesluta oss alla i mänskligheten, visa att vi alla är eller borde vara en del av det hela.

När Du talar om Vernon Lees konstuppfattning anmärker Du att "det blotta jämförandet mellan ens egen och andras smak kan tjäna som ämne för en outtömlig och ständigt underhållande konversation".¹⁷

Om Ruins brev formar sig till en hyllning till läraren, så hade läraren också bringat eleven sin hyllning. Till Hans Ruins 60-årsdag 1951 hade Hirn skrivit en ingående analys av Wordsworths dikt "Påskliljorna", som han tänkte sig exekverad hemma hos sig själv i ett samtal med "den ideelle representanten för deltagarna i en seminarieövning", d v s Ruin, som "skriver om poesi som en poet, medan jag är en litteraturhistoriker och kanske främst en bibliograf". Vilket alltså inte hindrar att Ruin här tänkes lyssna och Hirn föra ordet. För säkerhets skull markerade Hirn med tre stjärnor var interlokutören kunde tänkas komma in med sina anmärkningar.¹⁸ I sitt tack försäkrar emellertid Ruin att han skulle vara helt förstummad, på asteriskernas plats.¹⁹

Algot Werin, som också deltog i vänboken till Hans Ruin, **Verser och vetande**, fäste sig även han vid uppsatsen om "Påskliljorna" och skrev till Hirn, samtidigt som han tackade för **Skoplaggen**:

Något som jag gärna ville tala om är att din uppsats om Påskliljorna, tänkt som en explikation vid ett seminarium, kom väl till pass vid ett seminarium i höst, där vi diskuterade diktanalytisk metod. Jag rekommenderade den åt ett par deltagare som ivrade för den moderna strukturalismen.²⁰

¹⁷ 23/12 1951

¹⁸ Verser och vetande. En vänbok till hans Ruin. Malmö 1951, s 99 f.

¹⁹ 16/7 1951

²⁰ 20/12 1951

Det är lustigt att Werin talar om "den moderna strukturalismen", och att han gör det redan 1951. Och det är speciellt intressant för mig, för här är vi framme vid några av mina lärare. De unga strukturalisterna, det är av allt att döma de unga nykritikerna. 1950 och 1951 är åren för de första större nordiska manifestationerna kring nykritiken, med Nordiska sommaruniversitetets förhandlingar på Ustaosets högfjällshotell i juli och augusti 1952 som en tillfällig kulmen.²¹ Och i Lund hade en samtalskrets kring de nya böckerna av Cleanth Brooks, Welles & Warren och andra fungerat, med deltagande av både äldre och yngre litteraturhistoriker som Olle Holmberg, Carl Fehrman, Staffan Björck, Ingvar Holm, Bertil Romberg och Göran Lindström. Tillfälligtvis kunde också Hans Ruin och Ragnar Josefsson delta. Så de ivriga strukturalisterna var gissningsvis t ex Ingvar Holm och Bertil Romberg.

* * *

Och då gör jag ett hopp i tiden, fram till idag. Och till estetikens ställning - i första omgången i en ganska praktisk mening. Inför en ny kurs på 60-poängsnivån kring teoretiska frågor som jag planerar tillsammans med en kollega i Lund, frågade vi oss vad vi egentligen skulle kalla den. Helt enkelt **litteraturteori** ? Eller **litterär estetik**, som låter behagligt bredare (och dessutom mer "lundensiskt") ? Eller möjligen **poetik**, som låter aningen mer artistiskt och dessutom knyter an till vanorna i vissa, men bara vissa, internationella sammanhang. Överlappningen och oklarheten kring dessa begrepp är säkert notorisk, om man skulle skärskåda dem ordentligt. Och det gör väl inte heller så mycket. Olle Holmberg använder ordet **poetik** i betydelsen "litterär psykologi" i ett av sina brev till Hirn, när han vill ha stöd för tanken på en översättning av **Inbillningens värld** till något större språk.²² Men för en tänkare som Roman Jakobson är ju **poetik** snarare en del av **lingvistiken**. Det kunde väl någon annan kalla **litteraturteori**, som i åter andra öron klingar alltför scientistiskt. Och **poetik** har väl för flera av oss sina associationer åt själva dikt-praktiken, regler och normer för skrivandet, idéer om inspiration och skapande. Och lite generande för oss (litteraturvetare) kan det möjligen te sig att **litterär estetik** tycks vara upptaget: det finns redan filosofer som sysslar med det.

Jag gick till en annan av mina lärare i Lund, för att få lite klarhet. Göran Hermerén ger i en uppsats i **Tidskrift för litteraturvetenskap** (1989:1), "Estetik

²¹ Jfr Samlaren 1952 (Ny följd. Årgång 33)

²² Brev från Olle Holmberg till Yrjö Hirn 6/12 1932

i nutiden. Ett filosofiskt perspektiv" några förslag, både om vad estetik är och om praktiska arbetsdelningar mellan den filosofiska estetikerna och de enskilda konstvetenskaperna. Estetikens kärna är, säger han "filosofisk undersökning av begrepp och förutsättningar i konstvetenskaper och i kritik av konst, litteratur, film etc."²³ Vad filosofisk undersökning är specificeras sedan, liksom begreppet konstvetenskaper differentieras. En sådan första beskrivning signalerar i sig både en viss inskränkning av estetikens område, i förhållande till äldre tiders estetik, och en viss föreställning om arbetsdelning. Den filosofiska undersökningen gäller konstvetenskaperna, inte konsten (eller konsterna) i första omgången. Och vetenskaperna finns där redan, som specialiserade. Någon filosofisk reflexion kring själva konsten rör det sig inte om, i första hand. I exemplifieringen av frågor som estetiker kan syssla med ter sig emellertid Hermeréns koncept snart nog mindre snävt. Det är i mångt och mycket "våra" frågor det rör sig om. Och någon riktigt skarp linje mellan frågor och meta-frågor antyds inte heller. Det rör sig om sådant som (1) fiktionens ontologi, (2) fantasins natur, (3) receptionens natur, (4) stil och normavvikelse (5) tolkningsteori, (6) teorier om det litterära språket. Med viss emfas åt det begreppsanalytiska hållet, naturligtvis, men inte utan intresse för saken själv. I en andra bestämning av estetikens område kommer vi också lite närmare en mer klassisk idé om estetikerna som reflexion över konsten, och här närmast som en litterär estetik:

Traditionellt har estetiker intresserat sig inte bara för begrepp som 'konst' och 'estetiskt objekt' utan också för deras 'mening', 'uttryck' och 'värde'. Dessa senare begrepp kan differentieras i olika familjer, exempelvis 'tecken', 'metafor', 'symbol', 'allegori', och 'allusion', vilka bl.a. förutsätter analys och förståelse av olika slag av konventioner (koder) och av samspelet mellan betraktare och verk, läsare och text. Vi kommer här in på frågor om "diktningens väsen och tillkomstvillkor, om dess syften och betydelse i ett vidare mänskligt sammanhang" / skriver Hermerén med en hänvisning till min och Anders Mortensens antologi *Texter i poetik/* - och samtidigt på en rad mer generella frågor.

Mer generella frågor? Då är vi verkligen inne i en estetik som är så vid så den kan föra tankarna till Yrjö Hirns. Det är upplagt för ett samarbete över

²³ Hermerén s 2

disciplingränserna. Och mellan konst-"forskare", konst-"teoretiker", semiotiker och estetiker. En viss arbetsdelning föreslås dock:

/---/ litteraturteoretikern och konstteoretikern ägnar sig åt att studera och utveckla teorier som avser att karakterisera det specifika i respektive konstarter, medan estetikern koncentrerar sig på jämförande analyser av de olika konstarterna och deras uttrycksmedel, samt på filosofiska undersökningar av de grundläggande begrepp och förutsättningar som görs i bl a konst- och litteraturteoretiska texter.²⁴

Två uppgifter för estetiken, alltså. Reflexion kring de stora frågorna och undersökningar av de andra vetenskapernas teoretiska praxis. Och i den ordningen. Jag vet nu inte om "estetikern" i citatet också är den filosofiske estetikern; i den första bestämningen av ämnets kärna var ju den filosofiska undersökningen av begrepp etc. det centrala. Det spelar mindre roll; det tycks under alla omständigheter storartat att de stora estetiska frågorna inte försvinner, varken från den filosofiska reflexionen eller från de snävare specialvetenskaperna.

"For heaven knows it is in need of defence", sade Elisabeth Wilkinson, germanist och Schiller-exeget, vid sin installationsföreläsning vid University College London 1962, i en plädering för estetikens plats i **germanistiken**. "In Praise of Aesthetics" hade hon kallat sin föreläsning, och passade på att ge en mild polemisk känga åt den analytisk-filosofiska estetiken:

Of late years it has come under attack, not just - as often in the past - from the artist, who understandably resents any attempt to reduce the complexities of creation to a system of abstractions; or from the man in the street who - understandably too, but less justifiably - resents an implied challenge to **think** about art when all he really wants to do is **feel**. It has come under attack from philosophers themselves; and we have been treated to learned articles on the "Dullness", the "Dreariness", the "Desolation" of aesthetics, and asked the deflating question: "Is Traditional Aesthetics Founded on a Mistake?"²⁵

²⁴ Hermerén, s 4

²⁵ Elisabeth Wilkinson. In Praise of Aesthetics An Inaugural Lecture delivered at University College of London 25 October 1962, London 1963, s 5

Så är det kanske, men estetiken fortsätter att blomstra, och att göra det i skilda disciplinära regimer. Wilkinson's "defence of aesthetics" går tillbaka till de klassiska tyskarna, till Baumgarten, Schiller och Goethe; och med de senare årens renässans för t ex Kant, och med vad jag tolkar som en öppning av den analytisk-filosofiska estetiken mot de stora frågorna, finns det väl all anledning att tänka sig en gloriös framtid för estetiken.

Med en sådan öppning är det inte omöjligt att Hirns exempel åter kan visa sig inspirerande. I hans *defence* slåss flera paradigmer om herraväldet. Han kan - i *Det estetiska livet* (1913) - beklaga att estetiken har fallit i vanrykte, dels därför att den svällt till verklighets- och konstfrämmande system, dels därför att de estetiska teorierna har blivit alltför tidsbundna. Det vill han råda bot på genom att ställa estetiken på erfarenhetens grund; psykologi, sociologi, evolutionslära räddar in estetiken i empirin, och ambitionen är att säkra vetenskapligheten också genom att inordna de resultat man når under "allmänna" synpunkter. Samtidigt med denna "positivistiska" drive verkar andra krafter i Hirns projekt. Han är angelägen om en stor generositet ifråga om tänkandets kontinuitet. Han hämtar inspiration och ger stort utrymme åt den äldre estetiken, från antiken och framåt. Och han öppnar estetiken mot emancipatoriska och uppfostrande tankar; det är ingen tvekan om att han som Schiller menar att estetiken bör ha en civiliserande inverkan på oss. Han lanserar, eller "äventyrar" som han kallar det en "definition på begreppet estetisk alstring", som lyder så här:

Ett konstverk eller en konstyttring är en produkt av en verksamhet, genom vilken ett mänskligt själs-tillstånd av utpräglat känslöbetnad karaktär blivit fullt och helt uttryckt i en yttre form eller gestalt, som möjliggör en fri och 'intresselös' betraktelse, och som därmed, i stället för det utomestetiska livets upprörande eller förvirrande intryck, bjuder åt betraktaren en rent kontemplativ lustförmimelse.²⁶

Det är naturligtvis en rätt snäv definition, som det är lätt att rikta invändningar emot. Det är en emotionalistisk uppfattning som Hirn hade utvecklat redan i *Förstudier till en konstfilosofi på psykologisk grundval* (1896) och *Origins of Art* (1900), men som han aldrig riktigt emfatiskt pläderar för. "Es ist, als ob er sich scheute, sich entschieden auf den Standpunkt einer bestimmten Grundaffassung zu stellen und diese unerschrocken und mit

²⁶ Yrjö Hirn, *Det estetiska livet* (1913), Stockholm 1964, s 73 f.

eiserner Folgerichtigkeit durchzudenken", säger Karl Laurilla i sin forskningsöversikt 1936 över "Die Ästhetik in den nordischen Ländern".²⁷

Nej, styrkan hos Hirn ligger inte i att han väljer en ståndpunkt som han kan driva eller tänka igenom med järnhand. Den ligger snarare i perspektivriken. Den citerade definitionen förekommer i kap 5 i **Det estetiska livet**, ett kapitel som ägnas "Den estetiska konstteorin", och definitionen är väl att betrakta som ett slutbud i boken. Men innan man kommit så långt, så har Hirn, via en genomgång av de estetiska teoriernas historia, hunnit ge en så lång rad bestämningar av konsten, att man är mer än nöjd. Man ser så att säga att Hirn inte menar att problemet uttöms med den definition som till sist levereras. Och man kan uppleva det som lite småaktigt att attackera definitionen för dess logiska brister. I det andra kapitlet presenterar Hirn "Det estetiska problemet" och talar om konstens historiska genes, dess tilltagande **autotelisering**, självständiggörelse fram emot **Selbstzwecke** och "intresselöshet". I kapitel 3 följer "Den historiska konstteorin" som förankrar konsten i social praxis. Kapitel 4 presenterar "Den psykologiska konstteorin", med konsten som på en gång känslouttryck och befrielse från olustkänslor. I det femte kapitlet om "Den estetiska konstteorin" talas sedan om hur dessa känslouttryck oavbrutet genomgår sina "ombildningar" till objektiverade artefakter. Fram växer en sammanhängande och i sin helhet konsistent syn på konsten och det estetiska livet, som ingalunda ter sig så **out** idag, om man tillåter sig att översätta det Hirn talar om till modernare teoriansatser. **Det estetiska problemet** - ja, där har man fortsatt att forska i Hirns spår, om framväxten av konstnärlig "autonomi" i antiken t ex, eller i 1700-talets Europa. **Den historiska konstteorin**, som ger konsten dess plats i praxis - det kan föra tankarna till den socialhistoriska relativiseringen av t ex kanonbildningen. **Den psykologiska konstteorin** - det kunde vara psykoanalysen. Och **Den estetiska konstteorin**, den som behandlar "ombildningarna" av psykisk energi till objektiva artefakter - det kunde vara semiotiken. Och ingen av dessa aspekter går väl att undvara om man ska tänka kring konst - och inte bara är ute efter en definition, som **anyway** alltid kommer att vara öppen för kritik. - Detta nu mindre som en plaidoyer för semiotik, psykoanalys och marxism och andra nu eventuellt passerade riktningar än för den perspektivism och heterogenitet som växer fram hos den mångkunnige Hirn, och som väl också är ett arv att förvalta.

Nu har det kanske inte varit riktigt inne under senare tid att förfäktat en sådan mångsidighet, varken i den analytiska filosofins begreppsavklaringar, eller i skilda typer av dekonstruktion av det ena och andra. Men nog går det att förfäktat sådana breda modeller för förståelse av vad konst är. Låt mig för

²⁷ I Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft, årg. 30 1936, s 321

litteraturens del bara citera en definition av litterär text, som tar in alla Hirns dimensioner Det är Jørgen Dines Johansen som i ett synnerligen genomtänkt enkätsvar om litteraturvetenskapens framtid formulerar sig så här (det blir lite kryptiskt som uttryckt citat, men argumentationen är desto mer utförlig):

Ifølge det foregående er en tekst således altid på en gang et komplekst systemreguleret sprogligt forløb, en fremstilling af et diskursivt univers, en bevidsthedsytring, et argument og en overtalelse og samtidig er den et specifikt historiskts udsagn.²⁸

Det slog mig som riktigt, när jag läste hela argumentationen; samtidigt är det frågan om vi riktigt orkar med så breda teorier, om de ska genomföras strikt och i detalj. Både systemen och de snäva definitionerna är svåra att bära. Mångsidigheten och perspektivrikedomen är lättare att entusiasmeras av; men sådant för lika gärna till en fullständigt uddlös pluralism. Utan teorier är det svårt att producera någon kunskap som går ut över det rent additiva.

En bred estetik av det slag Hirn förespråkar kan naturligtvis anfäktas från olika håll. Det kan ske från scientistiska utgångspunkter, och rikta sig mot brist på stringens i argumentationen. Det var Laurilas synpunkt. Man kan också tänka sig att ifrågasätta om Hirn framöver i sin verksamhet verkligen sysslade med estetik, om det inte blev bredare kultur- eller lärdomshistoria. Det tänker jag inte protestera mot här. Men man kan också tänka sig en annan form av kritik, som då både kan riktas mot Hirns estetik och mot en mer analytiskt inspirerad, begreppsgranskande filosofisk estetik. Nämligen en kritik som utgår från **den moderna konsten själv**, en kritik som menar att reflexionen kring konsten inte når upp i nivå med den moderna konstens egen komplexitet; dvs. att estetiken inte är **up to date**.

Den springande punkten är måhända att estetik inte bara kunde innebära reflexion kring konst och kring konstvetenskaperna. Utan också reflexion **med** konst. Formuleringen finns i en bok från 1989 av Poul Erik Tøjner, **Poetik - at tænke med kunst**. Tøjner undersöker tre danska poeters poetiker, Paul la Cours **Fragmenter af en dagbog**, Per Højholts **Cézannes metode** och Søren Ulrik Thomsens **Mit lys brænder**, under rubrikerna "Kunst og virkelighed", "Kunst og ontologi" och "Kunst og grammatologi". Boken är naturligtvis, liksom Thomsens lilla poetikbok, et uttryck för det nya estetik- och poetik-intresse som har blomstrat fram under 80-talet, och det originella är just som titeln antyder: att den tar diktarnas teorier på allvar, pläderar för att konsten representerar ett

²⁸ Jørgen Dines Johansen, "Fortvivelse eller agtelse. Nogle tendenser og problemer i den aktuelle litteraturvidenskab", i *Kultur og Klasse* 17 årg. Nr 1&2 1989 (= nr 65&66), s 88

sökande och experimenterande sätt att tänka som inte kan ersättas av andra tankeformer, men som också förtjänar den mer begreppsliga reflexionens hjälp eller stöd. Eller som en annan yngre dansk kritiker uttrycker det, Harly Sonne: "Digtningen eksperimenterer helt derude, hvor kritikkens begreber endnu ikke har opmålt landskabet. Men på selvsamme tid opstår der på kritikkens tegnborde hele kontinenter, som digtningen endnu kun fantiserer om".²⁹ Kort sagt en spekulativ estetik, men en spekulatión i omedelbar närhet till konsten. Låt mig citera från Tøjners inledning:

Æstetisk teori er et dobbeltspil. Der filosoferes over kunst, men der filosoferes også med kunst. Fra moderne æstetiks begyndelse til idag er det ligeså meget forsøget at tænke epoken, der driver den æstetiske refleksion, som det er forekomsten af det vi kalder kunst. Det er afgørende at holde fast i dette dobbeltspil. For det første fordi det gør æstetik til andet og mere end kunstfilosofi. Æstetikken støder frem mod filosofisk antropologi, politisk tænkning, natur- og historiefilosofi. For det andet fordi netop disse fremstød undertiden tildækker deres anledning og gør kunstværket til en mytologisk størrelse, der måske slet ikke evner at bære de forhåbningens perspektiver, som oftest knyttes til det. Æstetisk teori idag må derfor bestå i tænkningens kritik af kunsten og i tænkningens kritik af sig selv - og det vil her sige kritik af den måde, hvorpå der tankes med kunst.³⁰

Bejakandet av det breda perspektivet, det kan låta som Hirn. Och den kritiska granskningen av det egna tänkandet som Hermerén. Skillnaden ligger i den tradition som Tøjner vill låta öppna det estetiska fältet, de tankeramar som också diktarna arbetar vidare i, mer eller mindre explicit och mer i sina frågeställningar än i sina explicita referenser. Kant, Hegel, Adorno, Heidegger och Gadamer får ge bakgrunden till Tøjners reflexioner kring diktarnas reflexioner. Jag ska nu inte gå in på någon redogörelse för tankarna hos varken den ene eller den andre, det har redan blivit tillräckligt invecklat. Det viktiga i Tøjners ambition - det var det jag ville komma till - var just tanken att det går att tänka med konst. Och jag tror inte att man därmed behöver komma i konflikt med Atterboms krav på att "Positif Poetik" med fördel studeras i

²⁹ Harly Sonne, "Kritik og kaos", Kritik nr 86 1988, s 30

³⁰ Poul Erik Tøjner, Poetik - at tanke med kunst, København 1989, s 9

konkret historisk praktik³¹. Vi befinner oss ju faktiskt själva på en historisk scen - tillsammans med konstnärerna - där vi har bruk för alla möjliga former av kreativ list. Och omöjligt är det inte att en "positif Poetik" idag har något att lära av t ex negativitetens estetik hos Adorno.

³¹ Jfr Lars Gustafsson, *Estetik i förvandling: estetik och litteraturhistoria i Uppsala från P D A Atterbom till B E Malmström*, Stockholm 1986, s 39